

Marek Jakoubek

(Czech Republic, University of Pardubice)

The Czech Village of Voyvodovo

Abstract: This study is dedicated to Voyvodovo, a Czech village situated in northwest Bulgaria. The village was established in 1900 by some twenty Czech evangelical families who migrated from the village of Svata Helena, now part of Romania's Banat region. The existence of the Czech settlement of Voyvodovo effectively ended in 1949 – 1950, when the majority of its Czech inhabitants left as part of post-war migratory processes organised under inter-state agreements. They resettled in several villages in the South Moravia region of the Czechoslovak Republic. Voyvodovans were known for their religious fervour, farming technology and administration of communal matters. The village was well-regarded by both the local population and the state administration. One minister even described it as “exemplary”.

Keywords: Voyvodovo, Bulgaria, Czech compatriots, Methodists, Banat

Марек Якоубек

(Чехия, Университет Пардубице)

Чешкото село Войводово¹

Увод

Село Войводово е основано през 1900 г. в северозападна България от двайсетина чешки евангелистки семейства, напуснали по религиозни причини и поради недостиг на обработваема земя намиращото се в румънски Банат чешко село Света Елена. Независимо от военните конфликти, в които България е замесена през първите десетилетия на ХХ век, Войводово се радва на просперитет и населението му значително се увеличава. Стопанският разцвет, основаващ се преимуществено на земеделието, обаче тук отново се сблъсква с недостиг на земя и през 1928 г. част от жителите му заминават за Аржентина. Малко преди това селото се разделя по религиозен признак – през 1925 г. част от войводовчани напускат методистката евангелистка общност и преминават към тази на дарбистите. През 1926 г. във Войводово е открито чешко училище. Към края на 1934 г., когато отново се появява проблем с недостиг на земя, няколко семейства се преселват в турското село Белинци, разположено в североизточна България. Историята на чешкото заселване на Войводово и Белинци приключва в периода между 1948 и 1950 г. Тогава в рамките на следвоенните реемиграционни процеси, реализирани въз основа на съответните междудържавни споразумения, повечето чешки жители на тези села (общо 200 семейства, т.е. около 700 души) се преселват в Чехословакия (и по-точно в няколко села и градчета в южна Моравия).

В България войводовските чехи са известни най-вече с ревността си религиозност, както и с предприемчивостта си, която навремето е била високо ценена не само от местното население, но и от представителите на българската държава. Положителното отношение към войводовската чешка общност, съществуващо и досега сред хората от

¹ Текстът е допълнена и преработена версия на втора глава от монографията на Будилова, Якоубек/ Budilova, Jakoubek 2014.

региона, а също така и в българския академичен дискурс, напълно съответства на доброто име, което чехите са имали в следосвобожденска България и на което се радват до днес.

Света Елена и чешкото заселничество в Банат

Както вече стана дума, повечето говорещи чешки език жители на Войводово се преселват в България от банатското село Света Елена. Но Света Елена не е единственото чешко село, основано през XIX в. В редица селища (Герник, Бигър, Ровенско и т.н.) и до днес живее говорещо чешки език население. По-значителен брой чешки заселници пристигат в тази част на Хабсбургската империя през 20-те години на XIX в. Първите от тях пристигат като горски работници, наети от търговеца на дървен материал Мадьорли (Štěpánek 2005: 82-83). По-късно, след като земите им биват включени в състава на Военната граница², те изпълняват граничарска служба до ликвидирането ѝ през 1873 г. В областта обаче се установяват и други преселници от чешките земи.

По отношение на останалите чешки села в Банат, Света Елена заема донякъде специфично място. От една страна, това е най-старото чешко село тук, а от друга – в него, за разлика от останалите чешки села, наред с католици живеят и немалко протестанти. Тук ще обърнем повече внимание на протестантите от Света Елена, тъй като именно те впоследствие напускат Банат и основават в България село Войводово. Вече отбелязахме, че причините за чешкото заселване в Банат през първите десетилетия на XIX в. са свързани както с икономически фактори (горските работници, наети от предприемача Мадьорли), така и със съществуването на Военната граница, чиято администрация се стреми да осигури по-гъсто заселване на граничните територии. Все пак протестантското вероизповедание на чехите от Света Елена и специфичната религиозна история на селото насочват някои изследователи към по-различни предположения относно причините, накарали предците на чехите от Света Елена да напуснат чешките земи. Според тях основателите на Света Елена са част от сектантски религиозни общности, обединени около народни проповедници и тълкуватели на Библията, които след издаването на Указа за веротърпимост през 1781 г.³ отказват да приемат някоя от толерираните религии и поради това по принуда, а по-късно и по собствено желание се преселват в Банат, в близост до югоизточната граница на Хабсбургската империя (Jakoubek 2011: 37-44).

Не по-малко важна роля има религията и за следващите миграционни движения на тази общност. Поне една от причините, поради които част от членовете ѝ по-късно напускат Света Елена и се насочват към България, е свързана със споровете между католици и протестанти в селото, както и с раздорите сред самите протестанти. Независимо дали онези от тях, които спазват по-строги морални правила и наричат себе си „вярващи“ (Jakoubek/Yakoubek 2013: 87-95; Yakoubek 2010a: 73-83), се дистанцират от останалите заради позабравена сектантска набожност или под влиянието на протестантски възродителни инициативи, които се разгръщат в селото през втората половина на XIX в. (Pavlásek 2010: 376-380), сигурно е, че през 1894 г., след пристигането на нов пастор, настъпва разкол в протестантската общност в селото, като отцепниците, самоопределящи се като

² Военна граница – термин, с който се обозначават области в днешна Австрия, Словения, Хърватия, Унгария, Сърбия и Румъния, в които през XV–XIX в. минава границата между Австрийската и Османската империя. Населението в тези области, които са различни през различните периоди, се ползва със специални привилегии.

³ Указът за веротърпимост или т. нар. „Патент за толерантност“ е издаден на 13 октомври 1781 г. от император Йосиф II. С него се разрешава съществуването в пределите на Хабсбургската империя на представителите на някои некатолически вероизповедания (лотерани, калвинисти и православни) и се прокарва частична равнопоставеност на евреите. По-подробно вж. Рихлик, Пенчев/Rihlik, Penchev 2010: 280-281.

„вярващи“, напускат Света Елена и тръгват към България (Якоубек/Yakoubek 2013: 22-28, 87-95). От значение в случая са също така икономическите условия и по-конкретно недостигът на обработваема земя (Findeis 1930a: 1).

От Банат до България

През 1880 г. в Княжество България е приет *Закон за населяване на ненаселените земи в България*, по силата на който българите, живеещи в чужбина и занимаващи се със земеделие, се призовават да се завърнат и установят в пустеещите области на българска територия.

Към края на века за този български закон научава отцепилата се част от протестантската общност в Света Елена. Макар че първоначално той се отнася само до българи, живеещи извън пределите на страната, българските власти не възразяват срещу заселването на чужденци, които отговарят на техните условия. През 1896 г. от Света Елена е изпратена петчленна делегация, която трябва да проучи ситуацията, да потърси подходящи земи в Северна България и да установи контакти с местните власти. Впоследствие около 20 семейства от Света Елена разпродават имуществото си и заминават за България (Нецов/Netsov в АИФ: 5; Якоубек/Yakoubek 2013: 24-25). Тези първи преселници най-напред се установяват за кратко в Плевенско, в селата на тукашните словаци (Мъртвица⁴, Бръшляница и Горна Митрополия) и на банатски българи (Гостиля). След известно време местните власти предоставят възможност на чехите от Света Елена и на присъединилите се към тях словаци от споменатите плевенски села да се установят в местността Съсек, намираща се в близост до Кнежа, където те се опитват да създадат свое селище – изкопават кладенци, построяват си временни жилища (подобни на земянки), организират сеитба на посеви. През следващата година към тях се присъединяват още 20–25 семейства от Света Елена (Нецов/Netsov в АИФ: 6). Този първи опит обаче се оказва неуспешен, от една страна, заради върлуващата по тези места малария, от друга – поради недоброжелателното отношение на местното население, което унищожава кладенците и временните жилища на заселниците (Якоубек/Yakoubek 2013: 19-38; Michalko 1936: 55-64).

След този неуспешен опит 18 семейства се връщат в Банат, останалите обаче приемат предложението на властите да се преместят на друго място. През 1900/1901 г. чехите от Света Елена, заедно с няколко семейства на банатски българи католици и православни сърби напускат Съсек и с присъединилите се към тях няколко словашки семейства от Мъртвица основават в местността Гладно поле, намираща на около 15 км южно от дунавския град Оряхово и в близост до село Букьовци (днес гр. Мизия), село, което е наречено Войводово (Якоубек/Yakoubek 2013: 32-38; Michalko 1936: 67). Заселниците приемат българско поданство, като в замяна получават безвъзмездно от българското правителство земя в размер от 25 до 60 декара (според броя на членовете на семействата им) и няколко години се ползват от минимални данъчни облекчения (Findeis 1930a: 1).

Изграждането на Войводово

Данните за броя и произхода на семействата, основали Войводово, са противоречиви. Нецо П. Нецов, автор на писаната хроника на селото⁵, отбелязва 60 семейства от Света Елена и 15 семейства на словаци от плевенските села (Нецов/Netsov в АИФ: 8), а

⁴ През 1966 г. преименувано на Подем.

⁵ Оригиналът се съхранява в кметството в селото, а негов прелист под заглавие „История на Войводово“ – в Архива на Националния център за нематериално културно наследство при ИЕФЕМ-БАН със сигнатура АИФ № 195 III (Фолклорни материали от с. Войводово, Врачански окръг. Записал Владимир Пенчев). Тук и по-нататък в текста се цитира прелистът в АИФ № 195 III.

по-нататък споменава общо за 80 семейства (Нецов/Netsov в АИФ: 14). Ян Михалко отбелязва, че през април 1900 г. на мястото, където се намира днешното село Войводово, се установяват 28 чешки, 18 словашки и 7 семейства на банатски българи католици (Michalko 1936: 54-55), т.е. общо 53 семейства. Владимир Пенчев сочи 50 семейства, от които 21 чешки и 15 словашки, към които по-късно се присъединяват и други, като заселването на Войводово продължава до 1912 г. (Пенчев 1996: 55). Очевидно броят на семействата първоначално е твърде променлив поради честите придвижвания на хора от Света Елена до Войводово и обратно.

Войводово се изгражда планомерно с широки и прави улици, три надлъжни и три напречни, покрай които от двете страни се засаждат акации, „превърщащи Войводово през пролетта в голям уханен букет“ (Findeis 1930a: 1). След пристигането си заселниците най-напред си построяват временни жилища от трамбувана глина и изкопават кладенци на дълбочина 15-22 метра. След това започват ограждането на парцелите и строежа на просторни къщи и стопански постройки. Къщите първоначално се правят чрез т.нар. трамбуване, а по-късно от печени и непечени тухли. Те редовно се белосват, имат цветни цокли и червени керемидени покриви (Findeis 1930a: 1). Първоначално обаче покривите са от слама.

За новите заселници са определени парцели за застрояване в селото, а в западна посока и обработваема земя в размер на 3000 декара (Нецов/Netsov в АИФ: 14). Нецо П. Нецов добавя, че на човек са били определени по 10 декара земя, но не по-малко от 30 и не повече от 60 дка на семейство (Нецов/Netsov в АИФ: 8). Първоначално животът на новото място никак не е лесен, заселниците срещат затруднения с придобиването на земята, а също и поради лошата реколта през първите две години, затова някои семейства се връщат обратно в Света Елена (Michalko 1936: 67-68). Пристигналите малко по-късно от Банат българи и сърби (около 30 семейства) не получават земи от държавата, а ги купуват от съседните села или от семействата, напускащи Войводово (Нецов/Netsov в АИФ: 55).

Властите дават на новото село името Войводово, вероятно заради местното предание, според което на това място е загинал български войвода, чието име е забравено (Findeis 1930a: 1; Michalko 1936: 67). Владимир Пенчев привежда и две други хипотези, изясняващи произхода на името на селото. Според едната то е свързано с Христо Ботев, чиято чета е минала през тези места, а според другата тук е загинал Стоян Войвода, един от Ботевите четници (Пенчев/Penchev 1996: 55).

Войводово като полиетнично и поликонфесионално селище

При основаването на Войводово, както и през следващите петдесет години, голяма част от населението му съставляват говорещите чешки протестанти от Света Елена. Извън границите на селото дълго време обаче те биват наричани не чехи (словаци, чехословаци), а немци (Нецов /Netsov в АИФ: 3) или „баначени“ (тъй като са дошли от Банат), а за Войводово се говори като за „банатско село“ (Нецов/Netsov в АИФ: 8). Войводово не е хомогенно селище нито от етническа, нито от религиозна гледна точка. Тук има и други етнически групи, изповядващи различни религии. Във връзка с това Владимир Пенчев отбелязва, че въпреки полиетничния и поликонфесионалния характер на Войводово, тези групи не живеят в различни части на селото, както е било обичайно за българските селища със смесено население (Пенчев/Penchev 1996: 56). Но както от страна на жителите му, така и от страна на околното население Войводово от един момент нататък неизменно се възприема като чешко село.

Първоначално най-многобройни след чехите в селото са словаците (Jakoubek 2011: 97-99). Те идват във Войводово от някои села, намиращи се днес на сръбска или

унгарска територия (става дума съответно за Ковачица, Падина, Велико Средище, Силбаш и за Питварош и Надлак), а също и от българските села Горна Митрополия, Мъртвица и Бръшляница (срв. Michalko 1936: 69-77). През 1922 г. повече от 40 словашки семейства заминават от Войводово за Словакия, като някои от тях впоследствие се връщат обратно (Michalko 1936: 68; Jakoubek 2011: 97-103). След 1922 г. съотношението между чехите и словаците в селото се променя съществено в полза на чехите. През 1928 г. (а най-вероятно още от 1922 г.) втората по численост група в селото вече не са словаците, а българите. Съвременниците свидетелстват, че във войводовската селска общност не се стига до отчетлива диференциация между чехите и словаците. На публични места се говори чешки и редица бивши жители на Войводово твърдят, че „изобщо не са смятали войводовските словаци за словаци“. Тази тенденция впоследствие се засилва и в резултат на активната дейност, която младата чехословашка държава разгръща сред чехите и словаците в чужбина с цел изграждане и укрепване на чехословашката идентичност. Но все пак във Войводово съществува известно съзнание за различие между чешките и словашките семейства, така например някои лични имена (Зузана, Тереза, Михал, Павел) се приемат като типично словашки (Budilová 2011b: 196), а някои вероизповедания (напр. на зарянството) се срещат само при словашките семейства. За войводовските жители обаче дълго време религиозната идентификация е по-важна от етничната и в този смисъл между чехите и словаците в селото е налице значителна близост. Словаците са назаряни или лютерани, а немалка част от тях след основаването на Войводово приемат методизма и поради това в религиозно отношение са по-близки до чехите в сравнение с околното православно население. За безпроблемното им съжителство безспорно допринасят също така взаимно разбираемите езици, сходните културни модели и общият исторически опит (вторичната емиграция от някогашните унгарски земи). През първите петдесет години от съществуването на селото се сключват редица смесени чешко-словашки бракове, като у децата, родени в тези бракове, в повечето случаи надделява чешката идентификация (наред с чешкия език). Същевременно редица лица, смятани за потомци на словашките войводовски семейства, днес говорят чешки език и се самоопределят като чехи.

В периода 1900-1950 г. във Войводово живеят и български семейства. Няколко семейства на банатски българи са сред основателите на селото. Католическата религия на банатските българи ги отличава както от чехите и словаците, така и от околното българско население. Те говорят специфичен диалект и имат специфично облекло. Първоначално във Войводово живеят около десет семейства на банатски българи (Нецов/Netsov в АИФ: 24). През 20-те и 30-те години на миналия век те се преселват в близкото село Бърдарски геран, където живеят изповядващи католицизма българи и немци, дошли от Банат. След като банатските българи напускат Войводово, в селото идват около 20 български семейства от Западните покрайнини и от централна България (Пенчев/Penchev 1996: 56-57) и така повечето от войводовските българи се оказват православни. Някои български семейства се заселват във Войводово непосредствено след заминаването на част от войводовските чехи за Аржентина (1928 г.), установявайки се наред с техните жилища.

Във Войводово наред с българските живеят и няколко сръбски православни семейства. Тъй като идват по-късно, те също не получават обработваема земя безвъзмездно и след известно време напускат селото (Нецов/Netsov в АИФ: 8). Отношенията между чешките протестанти и техните православни съселяни (българи и сърби) в повечето случаи са дружелюбни, но чешките семейства запазват известна дистанция, проявяваща се например във високата степен на ендогамия. Войводовските чехи експлицитно формулират тази нагласа като нежелание „да се женят за българи“ (Budilová 2011b: 141-160). През 1921 г. в селото идват и няколко руски емигранти врангелисти, избягали от Русия

след Гражданската война (Jakoubek 2011: 162-164). Първоначално те се занимават с наемна работа при няколко заможни семейства, по-късно се женят и остават във Войводово. Повечето встъпват в брак с чехкини или словачки и след Втората световна война заминават с тях за Чехословакия. Двама създават семейство с българки и остават в селото и след 1950 г.

Най-интензивни са миграционните движения от и към Войводово през 20-те и 30-те години на ХХ в. Поради стратегиите за наследяване, практикувани от войводовските протестанти, при всяко поколение се стига до разделяне земята в рамките на отделните семейства, в резултат на което през 20-те години изхранването на населението става извънредно трудно. Това наред със слабите реколти, негативните последици от войните и световната икономическа криза влошава извънредно много икономическото и социалното състояние на редица семейства. Трябва да се подчертае и фактът, че войводовските семейства се прехранват основно със земеделие и не подтикваат децата си да усвояват занаяти или да се преселват в градовете. В тази почти безизходна ситуация немалко войводовчани напускат селото в търсене на обработваема земя. Първата миграционна вълна през 1928 г. е насочена към Аржентина, а втората през 1935 г. – към село Белинци в района на Исперих. Повечето войводовски чехи и техните потомци и до днес говорят за това място като за Делиормана, използвайки турското по произход име на цялата област. Контактите с роднините в Аржентина се поддържат чрез писма, не се прекъсват и връзките с Белинци, като впоследствие се стига и до сключване на бракове между чехи от Войводово и Белинци. През 1950 г. чехите от Делиормана също заминават за Чехословакия. В таблицата, която следва, са посочени данните за броя на жителите на Войводово, както и за структурата на населението в етническо и религиозно отношение за периода 1900-1950 г. За съжаление липсват данни за последните години от този период, но те могат да се допълнят от сведенията за чехите от Войводово, които през 1949 и 1950 г. се преселват в Южна Моравия, чийто брой според различните източници е 121 или 129 семейства (Пенчев/Penchev 1996: 67).

Таблица 1. Население на Войводово по етнически произход и религия. Източник: Botík 2005: 33.

Година	Общо	Чехи	Словаци	Българи	Сърби	Други	Протестанти	Православни	Католици
1905	416	210	109	52	55	–	308	65	43 ⁶
1910	409	224	86	56	43	–	310	57	42
1920	616	440	102	45	29	–	550	45	21
1928	695	476	74	127	–	17 ⁷	–	–	–
1934	798	527	104	148	6	13	–	–	–

Приведените данни показват тенденция към непрестанно увеличаване на населението в селото, и то най-вече на чехите. Докато през 1905 г. те представляват около половината, словаците – една четвърт, а българите и сърбите заедно – другата четвърт от войводовското население, то през 1928 г. (след като някои от словашките семейства заминават за Словакия) към 68% от жителите са чехи, 18 % са българи и само около 10% са

⁶ Година по-рано, през 1904 г., в селото има 39 българи католици, срв. Michalko 1936: 67.

⁷ Сред тези „Други“ са 15 руснаци, 1 немец и 1 унгарско семейство.

словаци. Също така ясно се очертава корелацията между броя на чешките и словашките жители и броя на протестантите. До края на XIX в. по-голямата част от българите във Войводово са католици, които по-късно се изселват. Виждаме, че броят на войводовските жители в периода 1900 -1950 г. се променя от 400 души в началото до 700-800 души през 30-те и 40-те години, като през 1950 г. за Чехословакия заминават 580 души.

Религиозната мозайка във Войводово

Социалният живот на Войводово е дълбоко белязан от религията и най-вече от строгия морал и аскетичния начин на живот на неговите жители. Чешкият учител във Войводово Ян Финдейс отбелязва по този въпрос:

Войводово е живяло и живее свой особен богат религиозен живот. Той е бил толкова пълноценен, че всичко останало е изглеждало като неизбежна подробност (Findeis 1930a: 2).

Религиозността на войводовските чехи и словаци има няколко характерни черти. Едната е свързана с възприемането на Библията като основен и единствен извор на християнската вяра, а другата – с личната набожност и акцента върху индивидуалния характер на връзката с Бога. Що се отнася до тайнствата, подобно на други протестантски общности войводовчани признават само кръщението и Господнята вечеря. Външно тяхната религиозност се проявява в аскетичния им начин на живот, те се отричат от всички светски удоволствия, включително от музиката (с изключение на религиозните песни), танците, театъра, консумирането на алкохол и пушенето. Музиката и танците са забранени дори и по време на сватбени празненства.

Войводовските чехи почитат строго неделния ден. За разлика от околното българско население в неделя те не работят, това е денят за почивка, всички трудови задължения (включително подготовката на неделния обяд) приключват в събота. В неделя не се сключват уговорки за работа, не се приемат пари, защото това се смята за грях (Нецов/Netsov в АИФ: 21-22). Неделният ден е посветен на църквата, където се провеждат две богослужения. След сутрешното богослужение семействата се събират на неделен обяд. После идва ред на следобедното богослужение и на неделното училище за децата. След второто богослужение младите (в повечето случаи това са младежи и девойки, на които предстои да сключат брак) в празнични облекла се разхождат из околностите на селото, най-често в посока към железопътната гара и там пеят религиозни песни. Обичаят „да се пее на гарата“ остава дълбока следа в колективните представи за „някогашното Войводово“, споделяни както от войводовските чехи, така и от българското население в района. Всички почти единодушно разказват за това как влаковете, спиращи на войводовската гара, не потегляли преди да свърши песента и често имали големи закъснения. А разходките на младежите и девойките продължавали в посока към реката, където те играели различни игри, почивали си и след това се прибирали у дома.

Още в началото на миналия век преселниците от Света Елена се свързват с представители на методистката църква в България и постепенно към нея се присъединяват повечето от войводовските жители. Американските и британските протестантски мисионери работят на Балканите още от първата третина на XIX в. (срв. Clarke 1971), конкретно в България действа Конгрешанската църква (в южната част на страната) и Методистката епископална църква (в северната част на страната). С финансовата подкрепа на централата на Методистката епископална църква в България във Войводово е построена църква. През 1905 г. в селото пристига словашки пастор, под чието въздействие моралът на местните жители става още по-строг. По времето, когато той напуска селото, войводовската методистка църковна общност има най-много членове в рамките на методистката мисия в България.

През 1922 г. във Войводово е изпратен младият проповедник от Германия Бохумил Ковал. Ковал е лужишки сърбин, чийто роден език е донякъде разбираем за жителите на селото. Но дейността му сред тях води до разкол. Макар че е изпратен като методист, той всъщност проповядва ново религиозно учение – дарбизма⁸. Единната до този момент войводовска методистка общност се разцепва на две, като тази нова социална граница е маркирана от построяването на втора църква в горния край на селото. Поради това разколът се описва от някои като „разделяне на църквите“ (повече по този въпрос вж. Якоубек/Якоубек 2013: 101-106). Оттогава жителите на Войводово се делят според това дали посещават „горната“ църква („децата божии“, дарбистите) или ходят в „долната“ (методистите). Дарбистите се различават от методистите и по това, че отхвърлят кръщението на децата и нямат пастори, а по време на молитвените им събирания могат да проповядват всички възрастни мъже. Тази новосъздадена религиозна общност поддържа тесни контакти както с чужбина, така и с протестантите от Ковачица и Лом. По отношение на дарбистите българските закони съдържат само едно ограничение, засягащо сключването на брак, което следва да се извършва от признатата от държавата методистка църква. Въпреки че първоначално разколът засяга дори членовете на отделните семейства, по-късно принадлежността към една от двете църкви се предава „по наследство“, като при „смесените“ бракове важи правилото, че жената преминава към църквата, към която принадлежи мъжът. Отношенията между членовете на двете църкви се представят от информаторите противоречиво – като коректни, но също и като напрегнати, споменава се за избягване на бракове между тях. След преселването на войводовските чехи в Чехословакия в средата на миналия век методистката традиция във Войводово прекъсва и бива възстановена едва през 90-те години на XX в.

Освен споменатите вече религиозни групи във Войводово свое място имат и назаряните, които са преди всичко словаци. Подобно на дарбистите назаряните нямат пастори и извършват богослуженията си сами в домовете си (Michalko 1936: 247; Якоубек 2011: 75-77). Те също не признават кръщението на деца и кръщават само възрастни. Освен това отхвърлят военната служба, полагаването на клетва по какъвто и да е повод, светските съдилища и участието в избори. По тези причини нерядко влизат в конфликт с властите, най-вече във връзка с отбиването на военната служба. В техните семейства обаче назарянството обикновено не се предава на следващите поколения. Децата в повечето случаи посещават методистката църква и впоследствие сключват бракове с местните чехи или словаци (методисти или дарбисти), приемайки и тяхната религиозна ориентация. Родителите обаче не се отказват от назарянството и след преселването си в Чехословакия. Повечето чехи и словаци във Войводово все пак изповядват методизма или дарбизма. Доколкото между тези протестантски изповедания няма съществени различия по основните въпроси на религиозния и практическия живот (аскетичен морал, отхвърляне на светските удоволствия), войводовските чехи и словаци се самоопределят общо като „евангелисти“ (evangelÛci).

Следващата религиозна общност във Войводово представляват местните православни български и сръбски семейства. През 1928 г. в селото започва строежът на православния храм „Св. Иван Рилски“, който е завършен чак след „заминаването на чехословаците“ през 1950 г. (Нецов/Netsov в АИФ: 13), но не е посещаван от местните жители. След като чехите и словаците напускат Войводово, техните две църкви – горната и долната, са затворени. Горната църква (на дарбистите) е превърната в кинозалон, а в края на миналия век тук е разположено местното читалище. Долната църква (на методистите) се

⁸ Движението на дарбистите възниква през 1831 г. в Плимут от англиканския свещеник Нелсън Дарби. Ученето им изхожда основно от калвинизма. Дарбистите кръщават само възрастни, държат на индивидуалния морал и авторитета на Библията и отхвърлят църковната йерархия.

използва като склад най-напред за зърнени храни, а по-късно за мебели. През 2001 г. е разрушена, защото парцелът, на който се намира, е закупен от местен богаташ, който впоследствие като компенсация дарява земя и 10 000 тухли за строеж на нова църква.

Войводово в рамките на българската държава от първата половина на XX в.

Войводово официално се управлява от кметство. До 1934 г. чехите и словаците са мнозинство в общинския съвет и заемат кметския пост. Неформално обаче властта се упражнява от т.нар. църковен съвет, който практически решава всички вътрешни въпроси на селото. Авторът на хрониката на Войводово Нецо Нецов отбелязва, че жителите на Войводово не търсят правата си по съдебен път, освен ако това не се налага във връзка с някакви формалности (Нецов/ Netsov в АИФ: 22). След 1934 г. общинският съвет във Войводово се разпуска и селото е административно присъединено към село Букьовци (днес гр. Мизия). Като български поданици мъжете от Войводово участват във всички военни конфликти през първата половина на XX в., като някои от тях загиват.

Войводово има стратегическо разположение на основната пътна артерия, свързваща дунавското пристанище Оряхово със столицата София. От 1923 г. връзката на селото със света се осъществява и с помощта на теснолинейната железница между Оряхово и Червен бряг. Очевидно войводовчани не са откъснати от околния свят, дори напротив – те поддържат множество контакти както в рамките на региона, така и извън него. Техните социални мрежи благодарение на инициативите на земеделските организации и методистката църква се разпростират и извън границите на България. В региона жителите на селото са част от системата за икономически обмен на стоки и услуги – те продават яйца, мляко и млечни продукти по пазарите из околните селища (Букьовци, Крушовица, Бяла Слатина, Оряхово), купуват картофи и сливи от жителите на планинските области. Чехите от Войводово са известни в региона с това, че отглеждат и продават коне. През пролетта те купуват коне, подходящи за впряг, след което ги хранят, обучават ги и наесен ги продават с добра печалба. Нецо П. Нецов пише, че купувачите на коне пътуват чак до Плевен, Лом или Видин (Нецов/Netsov в АИФ: 35). Войводово е свързано с външния свят и посредством услугите, използвани от неговите жители (тъкане на платове, мелене на брашно), а пък българите и жителите на близките села използват услугите на неколцината войводовски занаятчии (месар, дърводелец, ковач, геранджия).

Специфични отношения войводовчани поддържат със село Бърдарски геран, намиращо се на 25 км югоизточно от Войводово. То е основано през 80-те години на XIX в. от българи католици, пристигнали в северозападна България от Банат, към които се присъединяват и няколко немски католически семейства (срв. Калчев, Куков, Мичев, Шипков/Kalchev, Kukov, Michev, Shipkov 1987). В Бърдарски геран се преселват и семействата на банатските българи от Войводово. Има и няколко случая на бракове, сключени между войводовски чехи и българи или немци от Бърдарски геран. Жителите на Войводово имат тесни връзки и с по-отдалечените селища Ковачица и Лом. В Ковачица още в края на XIX в. се формира баптистка църковна общност (Стоянов/Stoyanov 2005: 28-33), членове на която също встъпват в брак с войводовчани.

Контактите на войводовските чехи със столицата също са редовни. Всяка зима много момичета от селото заминават за София, където работят като домашни помощници. Мъжете пък продават там излишъците от земеделската продукция, както и домашни колбаси. Някои софийски семейства поддържат с домашните си помощници трайни връзки и редовно пътуват до Войводово, за да наемат конкретни момичета, от чиято работа са останали доволни. Освен това в София живеят сравнително много чехи и словаци, които имат богат общностен живот, издават свой вестник, организират културни събития

и т.н. С тази „земляческа общност“ Войводово също е в постоянна връзка. Войводовските момичета, работещи в София, всяка неделя се събират в Борисовата градина, където идват също така и словашки момичета от плевенските села.

Извънредно активни са контактите на войводовчани с жителите на трите плевенски села – Горна Митрополия, Бръшляница и Мъртвица, в които (наред с българите) живеят словаци (срв. напр. Michalko 1936; Votík 1994). В България те идват в резултат на вторична емиграция от Банат, Бачка и Срем и също са протестанти. Дълго време те остават последователи на аугсбургското изповедание (Лютеранската църква) (Michalko 1936: 244), впоследствие някои от тях преминават към методистите, назаряните или дарбистите (срв. Mišán 1934: 57-58). Жителите на Войводово и словаците от плевенските села са свързани не само от сходната си съдба (вторичната емиграция в България от територията на днешна Румъния и Сърбия), но и от сходната си религия и близостта на езиците си. Тези връзки се проявяват и чрез сключваните между тях бракове.

Войводовчаните и словаците от плевенските села наред с това са част от мрежи, надхвърлящи границите на България, както благодарение на дейността на методистката църква, така и в резултат от инициативите на младата чехословашка държава, включила ги в своя проект за грижи за „земляците в чужбина“. Тези инициативи обхващат организацията на чешкото (и словашкото) училищно образование и други културни и просветни дейности. Но връзките с Чехословакия засягат и стопанската област – войводовските чехи купуват оттам плугове, вършачки и други машини, а някои младежи биват изпращани в Чехословакия, за да усвоят определени занаяти.

Образование и просвета

Земляческите инициативи на чехословашката държава, в резултат на които във Войводово е създадено чешко училище, продължават традициите на общностния живот на чехите и словаците в България. Началото му е поставено още в края на XIX в., когато от чешките земи (тогава все още част от Австро-Унгария) в България пристига споменатата по-горе миграционна вълна от квалифицирани техници, занаятчии, търговци и интелектуалци. Добрите връзки между чехи и българи се основават както на споделяната от тях славянска идея, така и на представата за сходната историческа съдба на техните народи, страдащи под потисничеството на неславяни (турци, немци). Още през 1887 г. в София е учредено дружеството „Чех“ (čech), през 1894 г. – Занятчийско-работническа беседа (Žemeslnicko-dělnická beseda), а през 1895 г. – Чешко училищно сдружение (Žeská školská obec). През 1879 г. е създаден български клон на чешкото физкултурно сдружение „Сокол“ (Sokol), но той скоро прекратява дейността си поради липсата на подходяща за нуждите му сграда и я възстановява отново през 1894 г. След създаването на Чехословакия през 1918 г. в София е основан Чехословашки национален съвет (Žeskoslovenská národní rada), който временно изпълнява функциите на консулско и дипломатическо представителство на Чехословашката република в България. През 1921 г. в София отваря врати Чехословашкото неделно училище (Žeskoslovenská škola doplňovací), през 1924 г. тържествено е открита сградата на Чехословашкия народен дом „Т. Г. Масарик“, намираща се на ул. „Кракра“ № 15, където също е организирано чехословашко училище (Mišán 1934: 31).

Войводовските чехи държат на грамотността и първоначално сами обучават децата си. През 1906 г. обучението се пренася в новопостроената сграда на методистката църква. От 1910 г. във Войводово започва дейността на българското училище и обучението на чешки език прекъсва за около 17 години (Michalko 1936: 248). Българското държавно училище има три класа, тъй като, както пише Нецо Нецов, действащото законо-

дателство „задължаваше младежите да следват до третокласно образование“ (Нецов/Netsov в АИФ: 40-41). През 20-те години във връзка с земляческите инициативи на чехословашката държава и информацията за уреждането на чешки и словашки училища в чужбина във Войводово също се заражда идеята за създаването на такова училище. Така през 1926 г. благодарение на активността на Чехословашкия народен дом „Т. Г. Масарик“ в София, в селото е организирано чешко неделно училище и пристига първият чешки учител Ян Финдейс (Michalko 1936: 249). Чешкото неделно училище е отделено от българското училище и е насочено основно към обучението по чешки език след приключване на обучението в държавното училище. През 1928 г. във Войводово е открит филиал на софийския Чехословашки народен дом, а през 1934 г. в присъствието на чехословашкия посланик в София Прокоп Макса тържествено е открита и новопостроената му сграда, наричана „чешкото училище“ (Michalko 1936: 253).

В тази нова сграда наред с обучението на български език се провежда и „обучението на чешки език, история, писмо и четмо на латиницата“ (Нецов/Netsov в АИФ: 41). Чешкото училище посещават и български деца, вероятно по прагматични причини – чешкият език би могъл да им бъде от полза, за да си намерят в бъдеще работа в Чехословакия (Пенчев/Penchev 1996: 64). Чешки учители работят във Войводово в периода 1926-1939⁹ и 1946-1950 г. (Vaculík 1983: 83). Софийската централа на Чехословашкия народен дом има свои филиали с училища и в трите словашки села в Плевенско и в Горна Оряховица. След преврата от 19 май 1934 г. чешкото училище (заедно с другите „чужди училища“) е затворено и децата са принудени да се запишат в българското училище, като им е разрешено по желание да изучават чешки език, обучението обаче се осъществява като културна дейност на Чехословашкия народен дом (Michalko 1936: 217-225).

Необходимо е да отбележим, че по религиозни причини земляческите инициативи на чехословашката държава и дейността на земляческите сдружения в продължение на доста години срещат отпор във Войводово. Представите на войводовчани за образованието на децата имат подчертано религиозен характер, чешкият език се смята преди всичко за език на Библията и стремежът към грамотност отговоря най-вече на тези представи. Според тях земляческите образователни инициативи „пречат на духовното развитие“, от своя страна софийските антиклерикално настроени интелектуалци, техници и индустриалци виждат във войводовските чехи възплъщение на религиозния фанатизъм (срв. R. K. J. 1921). Чехите от Войводово, чийто предци са напуснали чешките земи преди разгръщането на националните идеи, отначало са доста скептични към мисълта за принадлежността си към „чехословашкия народ“. Въпреки това промените в политическата карта на Европа след Първата световна война и създаването на чехословашко училище в селото безспорно оказват огромно влияние върху бавната трансформация в колективните идентичности на войводовчани. Чешкият учител Ян Финдейс например отбелязва, че след отварянето на чехословашкото неделно училище те вече „искат да бъдат наричани не банатчани, а чехи“ (Findeis 1930b: 3). Постепенното превръщане на жителите на Войводово от „вярващи“ в чехи е подробно анализирано в специализираната литература (Jakoubek 2010b).

След завършване на основното училище повечето от децата във Войводово не продължават образованието си. Тъй като почти всички млади войводовчани, подобно на родителите си, се прехранват със земеделие, по-високото образование няма особено значение за по-нататъшния им живот. След 1926 г., когато в селото започва работа първият чешки учител, няколко момчета и момичета заминават за Чехословакия и там усвояват

⁹ През 1939 г. чешкият учител е принуден да напусне Войводово, училището е закрито и децата трябва да продължат обучението си сами (Нецов/Netsov в АИФ: 41).

някои занаяти (шивачество, дърводелство, готварство), но към подобна реализация се ориентират предимно деца от по-бедните семейства, които не разполагат с много земя и не се нуждаят от повече работна ръка. За войводовчани образованието не е обвързано със социалния възход. Като земеделци те отдават най-голямо значение на притежаването и стопанисването на земя.

Край на чешкото Войвово и „реемиграцията“

Последната глава от българската история на чешкото Войвово е написана след Втората световна война, когато почти всички войвововски чехи заедно с редица други чешки землячески общности се преселват в пограничните области на Чехословакия. Факторите за тази реемиграция са преди всичко икономически: войвововските чехи се опаяват от предстоящата в България колективизация и смятат, че в Чехословакия ще имат възможността да обработват собствена земя. Като причина се изтъква също така и ендогамията, поради която в тяхната сравнително малка общност се стига до бракове между близки роднини.

Още през 1946-1947 г. Войвово напускат няколко млади семейства, част от които се установяват в Словакия (в гр. Търнава и околните селища), други стигат до Южна Моравия (Пенчев/ Penchev 1996: 66). На 6 май 1949 г. е подписано Споразумение между Чехословакия и България за уреждане преселването на чехи и словаци от България в Чехословакия и Договор за размера и начина на уреждане на имуществото на преселниците, въз основа на които се осъществява реемиграционният процес (Vaculík 1983: 84). Семействата на преселниците могат да вземат със себе си лични и домакински вещи, най-необходимите сечива и инструменти, както и по едно прасе и пет овце (Nosková, Váchová 2000: 247). Чехите от България се преселват в Чехословакия на три етапа от ноември 1949 г. до януари 1950 г., като общият им брой е 963 души (Važeka 1990: 82). От Войвово заминават 121-129 семейства (Пенчев/ Penchev 1996: 67). Освен войвововските чехи и словаци за Чехословакия потеглят и повечето чехи от с. Белинци, чехите и словаците от българските градове, а също и словаците от плевенските села. Войвововските чехи се установяват в Южна Моравия, но не получават земеделски имоти, тъй като по-голямата част от обработваемата земя вече е собственост на държавата (Vaculík 2002: 54).

Във Войвово остават само едно чешко и пет чешко-български семейства. В случая с чешкото семейство решението да не се напуска България е свързано с факта, че работейки в северните погранични области на Чехословакия през 1946 г., неговите членове преценяват тамошната ситуация като много по-неблагоприятна и отказват да се преселят. Едно от смесените семейства (на българин и чехкиня) заминава, но след няколко години се връща обратно. В друго подобно семейство (на българин и чехкиня) бащата решава да остане, а на майката е предложено да се разведе и да вземе със себе си едното от двете им деца, тя обаче в крайна сметка отказва да замине с аргумента „че няма да дели децата“. Освен чешките и смесените семейства във Войвово остават и към 30-40 български семейства, като малко по-късно в селото се установяват българи от други части на страната. През септември 1950 г. във Войвово пристигат 80-90 семейства от кюстендилските села Горно и Долно Уйно (Нецов/Netsov в АИФ: 50). През 1952 г. тук идват и 40 семейства от с. Белица, Ихтиманско. И в двата случая става дума за организирани от държавата преселвания (Нецов/Netsov в АИФ: 56-57). Въз основа на междуправителствената спогодба земята на войвововските чехи е изкупена от българската държава на местни усреднени цени и влиза в рамките на създаденото в селото ТКЗС (Vaculík 1983: 83).

След пристигането си в Чехословакия войвововските чехи остават много разочаровани, тъй като чехословашкото правителство не спазва обещанието си да ги засели на

едно място. Вместо това те са разпръснати в множество селища: Нови Пршеров, Новоседли, Йевишовка, Хрушовани над Йевишовкоу, Брод над Дийи, Долни Дунайовице, Добре Поле, Бржези, Дрънхолец, Власатице, Микулов, Валтице (Nový Pžerov, Novosedly, Jevišovka, Hrušovany nad Jevišovkou, Brod nad Dyjí, Dolní Dunajovice, Dobré Pole, Vžezí, Drnholec, Vlasatice, Mikulov, Valtice). Преселниците получават къщите на насилствено изселените от Чехословакия немци¹⁰ и преместените да живеят в Северна Моравия хървати. Предоставя им се също по един хектар земя и възможност за работа. В периода на тяхното пристигане в пограничните райони започва създаването на кооперативни земеделски стопанства, поради което те получават за частно ползване минимални парцели земя. Чехите от България са в твърде неизгодна позиция, тъй като са една от последните пристигнали преселнически групи. Освен това преди заминаването си те са принудени да продадат имуществото си на българската държава с условието, че стойността му ще им бъде възстановена в Чехословакия. Полагащите им се суми обаче са вложени в т.нар. „ограничени сметки“¹¹, което практически не им позволява да разполагат с тях, а и след паричната реформа спестяванията им почти напълно се обезценяват.

Така наследниците на една достойна традиция, чието начало е поставено в България, където те всеотдайно и неуморно са се грижили за своите стопанства, в родината си се превръщат в безимотни бедняци. Днес потомците на войводовските чехи, живеещи на различни места не само из Южна Моравия, са дейни и преуспели граждани на Чешката република, но немалко от тях с горчивина си спомнят за бездушния прием, оказан им в Чехословакия преди повече от шейсет години. Една от съвременничките на преселването неотдавна сподели пред нас: „Там с гордост ни наричаха чехи, а тук с пренебрежение ни казваха българи“. Но всички те и до днес с любов пазят прекрасни спомени за България, страната, приела предците им с отворени обятия.

ЛИТЕРАТУРА

- Будилова, Якоубек 2014: *Будилова, Л. Я., Якоубек М. Българските чехи. Случаят Войводово*. София: Парадигма (Budilova, Jakoubek 2014: *Budilova, L.J., Jakoubek, M. Bălgarskite chehi. Sluchayat Voyvodovo*. Sofia: Paradigma).
- Калчев, Куков, Мичев, Шипков 1987: *Калчев, И., Н. Куков, Н. Мичев, М. Шипков. История на село Бърдарски Геран*. София: Септември (Kalchev, Kukov, Michev, Shipkov 1987: *Kalchev, I., N. Kukov, N. Mичев, M. Shipkov. Istoria na selo Bardarski Geran*. Sofia: Septemvri).
- Пенчев 1996: *Пенчев, В. Tempus edax rerum, или за миналото и настоящето на войводовските чехи*. – В: Чехи в България – История и типология на една цивилизаторска роля. Част втора. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 51-73 (Penchev 1996: *Penchev, V. Tempus edax rerum, ili za minaloto i nastoyashteto na voyvodovskite chehi*. In: *Chehi v Balgaria – Istoria i tipologia na edna tsivilizatorska rolya. Chast vtora*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 51-73).
- Рихлик, Пенчев 2010: *Рихлик, Я., Пенчев, Вл. История на Чехия*. София: Парадигма (Rihlik, Penchev 2010: *Rihlik, J., Penchev, V. Istoria na Chehia*. Sofia: Paradigma).
- Стоянов 2005: *Стоянов, Л. К. Ковачица – Наша земя под слънцето*. София: Авангард (Stoyanov

¹⁰ За политиката на Чехословакия към малцинствата след края на Втората световна война, и по-конкретно за изселването на немското население вж. Рихлик, Пенчев/Rihlik, Penchev 2010, 536-539.

¹¹ В съответствие с §7 от Декрета на президента на републиката от 19 октомври 1945 г. за обновяването на чехословашката валута.

- 2005: *Stoyanov, L.K.* Kovachitsa – Nashata zemya pod slantseto. Sofia: Avangard).
- Якоубек 2013: *Якоубек, М.* Войводово - едно непознато чешко село в България. София: Парадигма 2013 (*Yakoubek 2013: Yakoubek, M.* Voyvodino - edno nepoznato cheshko selo v Balgaria. Sofia: Paradigma).
- Botík 1994: *Botík, J.* Slováci v Bulharsku. Bratislava: Slovenské národné múzeum.
- Botík 2005: *Botík, J.* Česi a Slováci v bulharskom Vojvodove. In: Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska. Bratislava: Spolok Slovákov z Bulharska, 33-38.
- Budilová 2011. *Budilová, L. J.* Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900-1950. Brno: CDK.
- Clarke 1971: *Clarke, J. F.* Bible Societies, American Missionaries and the National Revival of Bulgaria. New York: Arno Press & The New York Times.
- Findeis 1930a: *Findeis, J.* Vojvodovo. Část první. – Věstník Komenský, (1), 1-3.
- Findeis 1930b: *Findeis, J.* Vojvodovo. Část druhá. – Věstník Komenský, (2), 1-3.
- Jakoubek 2010a: *Jakoubek, M.* Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku. Brno: CDK.
- Jakoubek 2010b: *Jakoubek, M.* From believers to compatriots: the case of Vojvodovo, a 'Czech' village in Bulgaria. – Nations and Nationalism, (4), 675-695.
- Mičan 1934: *Mičan, V.* Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských, aj. poměrech v Bulharsku. Brno: Biblická jednota.
- Michalko 1936: *Michalko, J.* Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov. Myjava: Knihtlačiareň Daniela Panického.
- Nosková, Váchová 2000: *Nosková, H., Váchová, J.* Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AVČR.
- Pavlásek 2010: *Pavlásek, M.* Případ Svata Helena. (Re)interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku. – Český lid, (4), 363-382.
- R.K.J. 1921: *R.K.J.* Vojvodovčané v Sofii. – Чехословашки обзоръ [Československý obzor], (6), 42-43.
- Štěpánek 2005: *Štěpánek, V.* Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku. In: L. Hladký, V. Štěpánek (eds.). Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů v 19. – 20. století. Brno: Matice moravská v spolupráci s Maticí srbskou, 73-99.
- Vaculík 1983: *Vaculík, J.* Bulharští Češi a jejich reemigrace v letech 1949-1950. – Český lid, (4), 82-85.
- Vaculík 2002: *Vaculík, J.* Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti. Brno: Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta.
- Vařeka 1990: *Vařeka, J.* Češi v Bulharsku. – Český lid, (2), 81-87.